

POLİTİKA NOTU
MAYIS 2020

TÜRKİYE’NİN
MAKROEKONOMİK
GÖRÜNÜMÜ:
**COVID-19 ÖNCESİ
VE SONRASI**

YÖNETİCİ ÖZETİ

Tüketici güven endeksi **54.90**; Ağustos 2018'den daha düşük.

İmalat Sanayii ve Hizmet Sektörü bir ani duruş içerisinde. PMI (Satınalma Yöneticileri Endeksi) neredeyse tüm ülkelerde çakılmış durumda. Bu ani duruşu engellemek için gelişmiş ülkelerin merkez bankaları çeşitli araçlarla bilanço büyütüp, piyasaya likit sürüyorlar.

Uluslararası Para Fonu tahminlerine göre; küresel büyüme **yüzde 0.5 azalacak.** Türkiye'de ise; yine tahminlere göre **2020 yılında yüzde 3 küçülecek.**

Dış borç stokumuz ve cari açığımız, Koronavirüs kaynaklı krizin ekonomik etkilerini azaltmak için açıklanan ve açıklanması muhtemel olan paketler için **dış kaynak bulmamızı zorlaştırıyor.**

İşsizlikte durum zaten oldukça vahimdi ve artık tarihi seviyeler de kırıldı. **2020 işsizlik tahmini yüzde 17.2**

İşgücü piyasalarında yaşanan aksaklıkların, telafisi güç sonuçlar doğuracak seviyeye gelmesine engel olmalıyız.

Telafisi zor olan zararlara gark olan sektörlerle ilişkin aktif destekler ortaya konulmalıdır. ”

SAADET

MAYIS 2020 | www.saadet.org.tr

Giriş

Koronavirüs dünya için önemli bir sınav olma noktasına geldi. **Bu esasen ekonomik değil, insani bir kriz** olmasına rağmen **ekonomik sonuçları daha önce gördüğümüz krizleri aratmayacak seviyede gerçekleşmeye başladı.** Daha önceki ekonomik krizler genellikle ya finansal piyasalar kaynaklı yahut talep düşüklüğü kaynaklı krizlerdi. Bu tarz krizler dünyadaki çoğu ekonomistin nasıl baş edileceğini bildiği ve belirli reçeteler önerdiği krizler olarak karşımıza çıkmıştı. Fakat **COVID-19 nedeniyle yaşanan karantinalar, işyeri kapatmaları, lojistik faaliyetlerdeki azalma, bu krize diğerlerinden farklı olarak arz yönünü de ekliyor. Bu nedenle yaşanan krizden çıkış için genel geçer reçetelerin işe yaramayacağı** yönünde güçlü bir inanış vardı. Bu inanışın yerine hızlı, güçlü gerçeklerin almasıyla çoğu ülke ardı ardına hem piyasalarını hem vatandaşlarını desteklemek için paketler açıkladı.

Türkiye de destek paketi açıklayan ülkeler arasında yerini aldı. **Fakat açıklanan paket bu notun da konusu olan makroekonomik verileri düzeltmek için şu ana kadar yeterli olamamıştır.** Bunun sadece paketin yetersizliğiyle ilgisi olmadığı aynı zamanda bir **güven bunalımının da yaşandığı** hem finansal market verilerinden hem tüketime yönelik verilerden anlaşılmaktadır. Türkiye **ilk Koronavirüs vakasını 10 Mart 2020’de** açıkladı, bunu takiben Koronavirüs kaynaklı **ilk ölüm de 15 Mart 2020 tarihinde** gerçekleşti. Bu tarihin öncesinde Çin kaynaklı Koronavirüs dünya genelinde yaygınlaşmaya başlamıştı ve hatta

Türkiye’nin vaka tespitini geciktirdiği eleştirisi piyasalarda sıklıkla dillendirilir olmuştur.

İç piyasalar tarafındaki güvenilirlik bunalımını TÜİK’in açıkladığı Tüketici Güven Endeksi (TGE) incelendiğinde görülecektir. Tüketici Güven Endeksi, halihazırda Koronavirüs kaynaklı ekonomik kriz öncesinde de düşüş eğilimi gösteriyordu. Bu endeks 2004 yılından beri genel olarak bir düşüş eğiliminde olsa da bazı dönemlerde yükselme gösteriyordu. Fakat son yapılan ankete göre **Tüketici Güven Endeksi 54.90 puan ile 2018’deki kur şokunun yaşandığı dönemden bile daha düşük bir performans sergiledi.** Tüketici güven endeksi ile birlikte makroekonomik görünüm için enflasyon, işsizlik, GSYH büyüme oranları gibi veriler de bu not kapsamında incelenmiştir.

Yaklaşım ve Bulgular

Türkiye son zamanlarda hem dünyada yaşanan ticaret çekişmeleri hem uygulamaya çalıştıkları kendine has ekonomik politikalarla **uluslararasılaşma noktasında bazı sorunlar yaşıyor.** Tüm bunlara rağmen ekonomimiz hem uluslararası finans piyasalarına hem mal ve hizmet piyasalarına oldukça entegre durumda. Bu nedenle politika değerlendirmeleri yapılırken iç piyasa ile birlikte incelenmesi gereken bir diğer husus da uluslararası piyasalar ve makroekonomik verilerdir.

Küresel Ekonomi ve Türkiye

Küresel bir durgunluğun başlangıcındayız. Bu kriz finansal piyasaların sallantısından çıkmadı. Yaşadığımız “**ani duruş**” tüm ekonomik faaliyet alanlarında kendini göstermiştir. Bunun için en önemli göstergelerden biri reel sektör yöneticilerinin ekonomik gidişata ilişkin öngörülerini ve eğilimlerini gösteren **Satın Alma Müdürleri Endeksi (PMI)**. Giriş bölümünde sadece talep yönünden değil arz yönünden de bir sorun yaşandığı belirtilmiştir. 2020 yılı PMI verileri hem Türkiye’de hem de dünyada imalat sanayiinde ani bir duruş yaşandığını göstermektedir. Fakat bu duruş, PMI verilerine göre 2008 Avrupa Borç Krizi sonrası seviyelere henüz ulaşmamıştır. Türkiye mevcut durumdan en az ekonomik hasarla çıkmak istiyorsa sanayi kapasite oranını kaybetmemek için ödeme güçlüğü çeken ve nakit akışlarında sorun olan firmalarına önemli destekler vermek zorundadır. Aksi takdirde reel sektör yöneticilerinin beklentilerinin daha da karamsarlaşacağı ve PMI’nın seyrinin daha da aşağı olacağını söylemek çok da yanlış olmaz. **Dünyanın ve Türkiye’nin bu süreçten alacağı en önemli ders ticaret sistemindeki kırılganlıkların giderilmesinin gerektiğidir.**

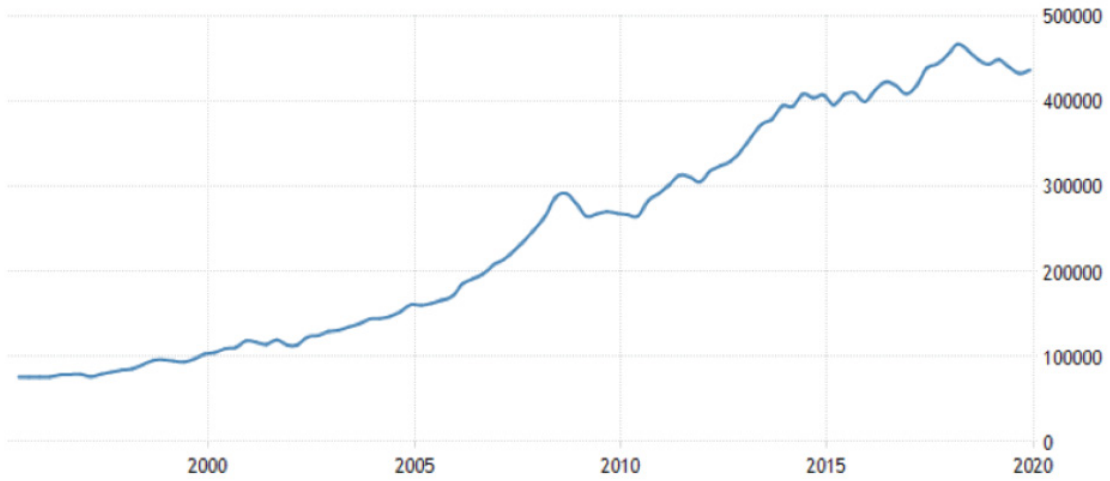
PMI bizim gelecek döneme ilişkin beklentiyi anlamamıza yardımcı olur. Ekonomik gidişata ilişkin beklentiye yönelik algıyı daha da genişletmek için küresel büyümenin seyrine de bakmalıyız. 2019 yılında dünya

ekonomisi %2.9 oranında büyümüştü. Uluslararası Para Fonu Koronavirüs krizi öncesinde 2020 dünya büyüme tahminini %3.4 olarak yapmıştı. Fakat geline son noktada Uluslararası Para Fonu tahminini **Koronavirüs sonrası büyüme tahminini** **-%3.0 olarak güncelledi.**

PMI ve küresel büyüme tahminleri bize krizin bir diğer yönü olan **işsizlik sorununun can yakıcı bir hale geleceğini** gösteriyor. Halihazırda salgının kontrol altına alındığını düşünen ekonomilerin karantinaları kaldırması devamında salgının nüksetmeye başlaması neticesinde bu tahminlerin daha da kötüye gitmesi muhtemel görünüyor. İmalat sektörünün daha da kötüye gitme ihtimali küresel GSYH tahminlerinden de anlaşılıyor. Diğer yandan **hizmet sektöründe de durumlar pek iç açıcı görünmüyor. Pandemi sürecinin etkisiyle hizmetler sektöründeki durum sanayi sektöründen daha kötü görünüyor. Bu nedenle işsizlik sorununun kısa sürede toparlanması pek mümkün görünmüyor.**

Tüm bunların yanında büyüme yavaşlamasını azaltmak ve küresel ticaret yavaşlamasını durdurmaya katkı sunmak için Amerikan Merkez Bankası (FED) ciddi bir parasal genişleme sürecine gitti. Bu süreç FED bilançosunda büyümeye neden oldu. FED’in ilan ettiği “sınırsız niceliksel genişleme” sürecinin finansal piyasalarda bir rahatlamaya neden olduğu gerçektir. FED’in hamlelerinin bir diğer sonucu ise dünyada dolara olan talebin artması neticesinde meydana gelen dolar fiyatlarının hızlı artışını yavaşlatmış olmasıdır. Fakat bu hamleler Türkiye’de doların düşmesine neden olmadı, aksine doların TL karşısındaki artışı devam etti. Bu durumun nedenini anlayabilmek için Türkiye’nin borç stokuna ve dış ticaret dengesine bakmak gereklidir.

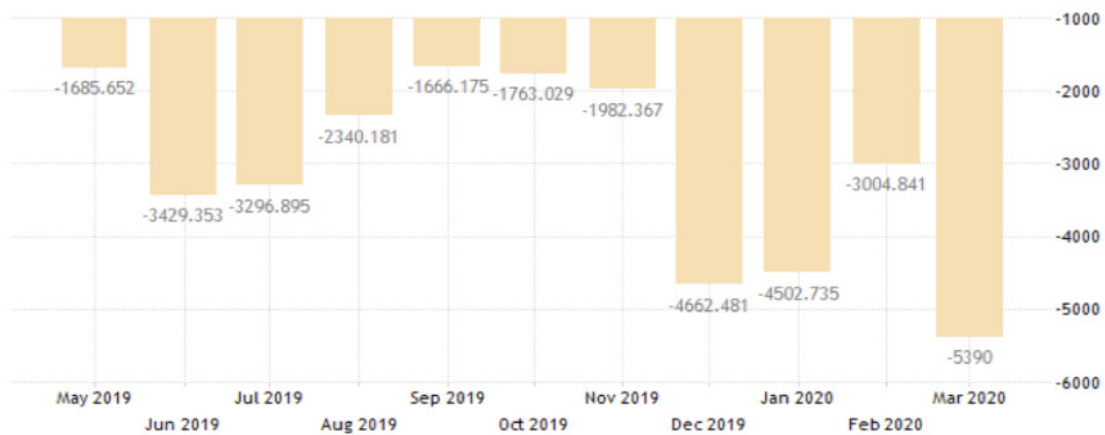
Türkiye Dış Borç Stoku (Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı)

Türkiye'nin dış borcu 2002 yılından itibaren hızla artarak 2019'un sonunda 437 milyar dolara kadar yükselmiştir. Bu miktar gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde 58'ine denk gelmektedir.

Özel sektör ve kamunun yüksek dış borç yüküne sahip olması ve söz konusu borçların vadelerinin 2020 yılı içerisinde olması döviz ihtiyacını artırmaktadır. Döviz ihtiyacının ve talebinin artması döviz kurlarının yükselmesi ve Türk Lirasının değer kaybının en önemli nedeni olarak ifade edilebilir. Koronavirüs sürecinin de dış borçların artmasına sebebiyet vereceği ortadadır. Virüs sonrası sürecin getireceği ekonomik darlığın giderilmesi için gerekli finansal kaynağın iç piyasadan temin

edilmesi zor görünmektedir. Bu nedenle hem kamu hem de özel sektör bağlamında dış borç artışının yaşanması kuvvetle muhtemeldir.

İncelenmesi gereken verilerden biri de dış ticaret açığı verileridir. **Türkiye uzun yıllardır dış ticaret açığı vermektedir.** Hatta dış ticaret açığı Türkiye'nin ihracat artışının bile ön koşullarından biri haline gelmiştir. Çünkü Türkiye ihraç ettiği son ürünleri üretmek için hem enerji hem hammadde hem de ara mamul ithaline ihtiyaç duymaktadır. Öte yandan **küresel ekonominin yavaşlaması ve buna bağlı olarak Türkiye ekonomisinin de yavaşlaması neticesinde dış ticaret açığında azalma görülmesi muhtemeldir.**

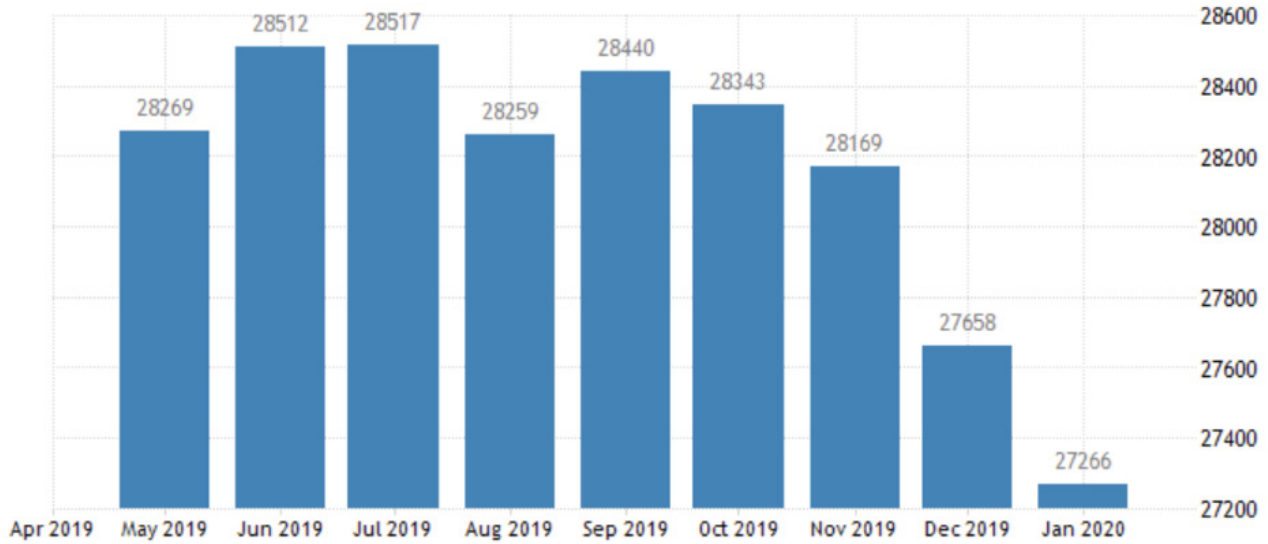
Türkiye'nin Dış Ticaret Açığı (Kaynak: TÜİK)

En Can Yakıcı Sorun: İşsizlik

Türkiye, Koronavirüsün neden olduğu krize oldukça kötü bir pozisyonda yakalanmıştır. Yukarıda bahsedilen makroekonomik göstergelerin haricinde halihazırda kapanan işletmeler nedeniyle **ani bir işsizlik artışı yaşanmıştır**. Türkiye virüs sürecine girerken

Ocak 2020 istatistiklerine göre %13.8 seviyesinde bir işsizlik oranına sahipti. Tarım dışı işsizlik oranı ise %15.7 olarak gerçekleşmişti. İşsizliğin en can yakıcı yönü ise istihdam oranıdır: Türkiye’de çalışabilir durumdaki nüfusun sadece %44’ü istihdam edilmektedir.

Bu veriler Koronavirüs sürecinden önceki verilerdir ve Koronavirüs sürecinin sonunda çok sayıda işletmenin kapanma durumu ile karşılaşma olasılığı ve yüksek düzeyde işten çıkarma yaşanmasının beklenmesi **istihdam oranlarında önemli düzeyde düşüş, işsizlik oranlarında kayda değer bir yükseliş yaşanmasına neden olacaktır**.

Türkiye'nin İstihdam Sayısı (TÜİK)

Koronavirüs sonrasında ise kriz sırasında yaşanan **kayıpların en geç telafi edilebileceği alan olarak işgücü piyasaları göze çarpmaktadır**. Tüm uluslararası kurumlar ve piyasa aktörleri işsizlik tahminlerinde yukarı yönlü güncellemeye gitmiş durumdadır. Uluslararası Para Fonu'nun Nisan 2020 tarihli raporunda **Türkiye için 2020 yılında** gerçekleşeceğini tahmin ettiği **işsizlik oranını %13.7'den %17.2'ye çıkardığını** görülmektedir.

ÖNERİLER

Dünyanın bu krizden kolayca çıkamayacağı verilere bakıldığında görülebiliyor. Gelişmekte olan ülkelerin kırılganlıkları bu süreçle birlikte daha da belirginleşiyor. **Türkiye'nin ise tüm ekonomik kırılganlıklarına ek olarak bir de güven bunalımı eklendiğini düşünürsek olayın vehametini daha iyi kavrayabiliriz** sanıyorum. Tüketici güveni, sektörel güven endeksleri vb. güven göstergeleri maalesef Türkiye için tehlike çanlarının çaldığını göstermektedir.

Ekonomik krizlerden çıkış senaryoları için -grafiklerin aldığı şekillerden hareketle- bazı harfler öne sürülür. Hızlı düşüp, hızlı toparlanan grafikler için **V harfi**; hızlı düşüp, o seviyelerde biraz seyreden ve sonra eski seviyelerine dönen grafikler için **U harfi**; hızlı düşüp, kalıcı hasar alan ve o seviyelerde kalan grafikler için **L harfi** işaret edilir. Normalde finansal piyasalardan başlayan ve yine sadece finansal piyasalarda kalması muhtemel krizler hızla girip çıktığımız krizlerdir. Talep kaynaklı reel sektör krizleri çok ekstrem bir durum olmadıkça U şeklinde bir grafikte toparlanma gösterir. Yapısal çöküşün yaşandığı krizlerin sonucu için L harfi şeklindeki grafiklerdir. Koronavirüs kaynaklı bu kriz ise tüm bunlardan farklı olarak, **arz tarafında da bir sıkıntının yaşanması nedeniyle**, büyük ihtimal farklı bir seyir çizecektir. Aslında bu ani duruş ve ardından gelecek görece yavaş toparlanma kusursuz olmayan bir **“tik işaretine” benzer bir grafikte** karşılaşmamıza neden olabilir.

Gelişmiş ülke merkez bankalarının hızla finansman paketleri açıklaması en azından

şu an için bazı dertlere derman olmuş gibi görünüyor. Fakat **gelişmekte olan ülkeler, Türkiye dahil, kaynak kıtlığıyla boğuşurken kucaklarında buldukları bu dert ile çok da kolay baş edemiyor**. Zaten yukarıda açıkladığımız sebeplerden dolayı ellerinde bunlarla baş edebilecekleri kaynaklar oldukça kısıtlıdır. Türkiye olarak bizim ne Merkez Bankamızın gerçekleştireceği parasal genişlemenin dayanağı olacak bir **dış kaynağımız** var ne de tüm bunlara göğüs gerecek **güçlü bir reel sektörümüz**. Bununla birlikte **özel sektörün yüksek düzeydeki borçluluğu ve bankaların ellerindeki batık kredi miktarları** direncimizi daha da kırıyor.

Ne Yapmalı?

Krizden çıkış için iki şeyi asla göz önünden uzaklaştırmamakta fayda var. **Birincisi; işgücü piyasaları**. İşgücü piyasalarında yaşanan aksaklıkların telafisi güç sonuçlar doğuracak seviyeye gelmesine engel olmalıyız. Türkiye krizden çıkacaksa, çarklar yeniden dönecekse, bu insanlar sayesinde olacaktır. İnsanların temel ihtiyaçlarının karşılanması noktasında, Bir miktar enflasyon oluşmasını göze alıp, düzgün bir çıkış stratejisi ve kriz yönetimiyle, onlara direkt destek verecek mekanizmaları acilen işlemeye hazır hale getirmeliyiz.

SAADET

MAYIS 2020 | www.saadet.org.tr

Bu destek vatandaşlara direkt olarak nakdi destek sağlanması şeklinde olabileceği gibi aynı yardım için harcanacak, tasarruf özelliği bulunmayan çek, kupon vb. yöntemlerle olabilir. Çek, kupon, gibi araçlar insanların hafızasında oldukça kötü bir yer edinse de amaca yönelik kullanışlı araçlar olabilmektedirler.

İkincisi; telafisi zor olan zararlara uğrayan sektörlerle ilişkin aktif destekler ortaya konulmalıdır.

Bu sektörler başlıca; lojistik, eğlence, kültür, turizm, restoran-cafe vb. hizmet sektörünün bu alanlarında Türkiye özelinde de çok fazla çalışan vardır.

GSYH miktarının önemli bir bölümü hizmet sektörü tarafından sağlanmaktadır. Bu nedenle; hizmet sektörü başta olmak üzere krizden zarar gören tüm sektörlerle yapılacak her türlü destek işgücü piyasalarına da olumlu olarak yansıyacaktır. İşletmelere sağlanacak desteğin kredi sağlamakla sınırlı olması makul değildir. Düşük faizli dahi olsa kredilerin geri ödeme dönemleri gelecektir. Dolayısıyla kredi vermek sorunu orta vadeye ötelemekten öte bir kazanç sağlamayacaktır. Birçok işletmenin krizin etkilerini kredinin ödeme dönemine kadar atlatması zor görünmektedir. Bu durum özellikle kredi paketlerinin önemli bir kısmını üstlenen kamu bankaları başta olmak üzere bankaların takipteki kredi miktarlarının artmasına neden olacaktır. Böylece sürecin sonunda kamu bankalarının uğrayacağı zararın faturasını yine millet ödeyecektir. Ayrıca zaten borç sarmalında olan işletmelerin kredilerle yeniden faizli olarak borçlandırılması orta vadede çok sayıda iflas ve istihdam kaybı sorununa yol açabilir. Bu nedenle işletmelere, dönemsel vergi muafiyeti, kira desteği, belirli düzeyde

istihdam sağlanması koşuluyla uzun vadeli vergi indirimi, üretim girdilerinden KDV gibi dolaylı vergilerin alınmaması gibi reel destekler sağlanması büyük önem arz etmektedir.

Bu doğrultuda;

► **Ani duruştan en çok zarar görecektir olan turizm, lojistik, restoran-cafe gibi işletmelere yönelik destek paketleri hızlıca açıklanmalıdır.**

► **İnsanları hem evde tutup hem temel ihtiyaçları noktasında yalnız bırakmamak için doğrudan vatandaşa yönelik destek paketleri açıklanmalıdır.**

► **Makroekonomik görünümde en son ve en zor şekilde toparlayacak olan gösterge işsizlik rakamları olacağı için istihdamın korunması ve artırılmasına yönelik destekler üzerine özellikle eğilmekte fayda vardır.**